

УДК 172.3:323.1(477)

О. Ю. Хорошилов, канд. політ. наук, доцент.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,

Інститут соціальних наук, кафедра політології

к. 35, Французький бул. 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна, 684373.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕТИКИ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

Стаття присвячена політичній етиці як новій дисципліні в системі сучасного суспільствознавства. Особливий наголос робиться на визначенні внутрішньої структури науки, її проблемного поля і основних завдань.

Ключові слова: політична етика, система науки, методологія

Сучасний розвиток суспільства характеризується фундаментальними трансформаціями базових параметрів функціонування всіх найважливіших його систем. В свою чергу, необхідність наукової рефлексії зміни парадигмальних умов існування людства обумовила появу цілого ряду нових наукових дисциплін, які мають важливе теоретичне і прикладне значення. Проте, як це не дивно, багатьом з них ще треба довести своє право на самостійне існування. На цьому шляху доводиться не лише долати певну консервативність академічної науки, але й негативні стереотипи повсякденної свідомості. Є випадки, коли ці дві перешкоди виступають як взаємообумовлені. Зокрема, йдеться про таку, порівняно нову для вітчизняної наукової традиції дисципліну, як політична етика.

Очевидно, що класична етика — надзвичайно важлива наука. Виступаючи, з одного боку, як нормативна теорія суспільного життя, а з іншого як кодекс чеснот цивілізованої людини, вона відіграє значну роль в існуванні соціуму. Не пропонуючи готових рецептів вирішення конкретних проблем, вона формує загальні уявлення людства про належне у сфері міжгрупових і особистісних стосунків і, таким чином, сприяє утвердженню нового, гуманістичного за змістом, світогляду. Проте, чи можемо ми говорити про правомірність існування етики політичної, причому не лише в сенсі тривіальних правил поведінки професійних політичних акторів, але й в більш ширшому, теоретико-методологічному значенні?

Як здається авторові, актуальність етичної проблеми для сучасної політики простежується принаймні по трьом основним напрямкам:

1. Ментальний — рівень розвитку масової політичної свідомості, рівень моральності громадян визначним чином впливає на характер політичних відносин. І, врешті-решт, “народ має той уряд, на який заслуговує”.

2. Функціональний — як мораль, так і політика виконують подібну функцію — вони виступають в ролі регулятивних і контрольних систем суспільства, і лише від останнього залежить, чи співпрацюватимуть вони.

3. Інструментальний — моралізування — чи не найдавніша політична

технологія, яка і досі використовується професійними політичними акторами задля досягнення своїх цілей.

Обґрунтувавши актуальність етичної проблеми, слід зазначити, що питання про доцільність існування політичної етики як такої, про її проблемне поле, методологічну базу та практичне значення є предметом наукового дискурсу вже порівняно давно. Проте, принаймні у вітчизняній науковій традиції, більшість публікацій зведено до з'ясування другорядної за суттю проблеми співвідношення моралі і політики. Хоч варто зазначити, що і за таких умов тут створені досить оригінальні концептуальні моделі. Так, український дослідник В. Холод, досліджуючи приклади порушення етичних норм під час політичної діяльності, розкриває сутність феномену парapolітики. За його думкою: “Термін парapolітики виступає в єдиному семантичному ряді — “політиканство”, “брудна політика”, “політична демагогія” тощо” [1, с. 9].

Існування політичної етики переважно як сукупності правил чемної поведінки професійних політичних акторів розглядається і в статті М. А. Лезеги. Безумовним позитивом тут є спроба розглянути її сутність через визначення природи політичного. Проте питання концептуального визначення політичної етики як наукової теорії, її структури, методів та завдань залишається поза увагою автора [2, с. 405].

Як певну компенсацію зазначених недоліків можна розглядати монографію одеського політолога Є. А. Подмазки, хоч вона і не присвячена безпосередньо центральній для даної статті проблемі. Шляхом використання методу графів автор намагається прояснити зміст політологічної теорії, її категорій, законів, структури тощо. З точки зору Є. А. Подмазки, політична етика відноситься до класу “найбільш загальних теорій політології”. Вона стоїть в одному ряді з політичною філософією, політичною соціологією, політичною ідеологією, політичною естетикою та політичною психологією. Проте навіть в межах одного рівня ці теорії неоднозначні. За думкою автора, політична етика (як власне і політична естетика і психологія) виступає як найменш загальна теорія даного класу [3, с. 68]. І хоч дослідник не конкретизує внутрішньої структури політичної етики, важливим є той факт, що вона, на його погляд, безперечно належить до політологічних теорій.

Певним кроком у напрямку з'ясування місця політичної етики в системі суспільствознавства слід вважати роботу німецького дослідника Б. Сутора “Мала політична етика”. Це один з небагатьох прикладів, коли автор намагається не лише виправдати існування політичної етики як нормативної теорії політики, але й визначити її структуру як наукової дисципліни. За Б. Сутором, політична етика є частиною етики соціальної, яка задає питання про належне під час побудови соціальних відносин. Центральним питанням для неї виступає питання про те, які етичні вимоги відповідають сфері, структурі і засобам дії, які ми позначаємо поняттям “політика” [4, с. 31,44]. Проте для даної статті більш важливим є визначення автором внутрішньої структури політичної етики. Сам Б. Сутор представляє основ-

ну структуру даної науки як етику цілей, інститутів та дій, але реальні проблеми, розглянуті ним, дають змогу самостійно конкретизувати цей аспект. З контексту роботи до основних складових політичної етики слід відносити: 1) Етичне значення політичних інститутів; 2) Етику цілей і цінностей, нормативну етику; 3) Етику політичного конфлікту; 4) Етику міжнародних відносин [4, с. 7-8]. Підкреслюючи вагомість внеску праці Б. Сутора у вирішення проблеми визначення місця політичної етики в структурі сучасного суспільствознавства та з'ясування її внутрішньої структури, варто зазначити, що з останнім завданням впоратися йому вдалося лише частково. Зведення структури політичної етики лише до чотирьох основних елементів дає підстави для її редукції до частної наукової теорії.

Враховуючи наведені вище зауваження, стає ясним основне завдання цієї статті. Це визначення ступеня наукової субординації політичної етики в ієрархії суспільствознавчих дисциплін, з'ясування її внутрішньої структури, предметного поля, завдань, прикладного значення тощо. Звісно, в межах однієї статті всі ці завдання вирішити навряд чи вдасться. Проте дану статтю можна розглядати і як спробу у розв'язанні означених проблем, і як запрошення до наукової дискусії.

Першим кроком у вирішенні поставлених завдань є, безперечно, термінологічне визначення поняття політичної етики. Чи є вона простим розділом етики або це самостійна наука? А може це і не наука зовсім, а деякий кодекс поведінки у сфері політики, якого мало хто в нас сьогодні дотримується? Відповідей на ці питання так само багато, як і самих питань. Адже якщо політична мораль — один із найважливіших компонентів вивчення політичної етики — існує стільки, скільки існує сама політика, якщо історію політичної етики як кодексу правил можна міряти сторіччями, то про наукову дисципліну можна говорити лише стосовно ХХ ст. Однозначної відповіді на питання про статус науки дати не зможе, мабуть, ніхто.

Автори політологічного енциклопедичного словника в редакції 2004 року визначають політичну етику як галузь, аспект загальної етики, що досліджує моральні засади політики і влади (у широкому розумінні), і як професійну етику суб'єктів політичної діяльності (у вузькому розумінні) [5, с. 187]. Це домінуюча точка зору наукового співтовариства на пострадянському просторі, хоч іноді і зазначається, що політична етика — це нормативна теорія політичної діяльності, що торкається таких основоположних проблем, як справедливий соціальний устрій, взаємні права і обов'язки керівників і громадян, фундаментальні права людини і громадянина, розумне співвідношення свободи, рівності і справедливості [6, с. 650]. Але навіть внаслідок констатації цих фактів зароджуються сумніви щодо належності етики політичної до філософської науки про належне. Надто вже незвична для останньої проблематика. На думку автора статті, починаючи вже з другої половини минулого сторіччя, всі ми є свідками народження якісно нової дисципліни, пов'язаної своїм проблемним полем як з філософією, так і з політологією. Першою на цей шлях вступила етика Заходу,

адже приблизно з 1970-х рр. тут був здійснений поворот до розробки нормативних, соціальних, психологічних проблем моралі. Західна етика, яка тривалий час зберігала вірність методологічному принципу ідеологічної і ціннісної нейтральності, академічної чистоти, змушена була звернутися до життєвих проблем і знов вирішувати питання співвідношення моралі і політики, моральних відносин суспільних класів, способів нормативно-ціннісного освоєння світу. В цей же період характерним для етики стає звернення до соціології, до її окремих теорій і конкретних результатів досліджень. Серед найважливіших завдань нового напрямку у етичних пошуках важливе місце посідають пошук зв'язку політичних проблем із загальним кодексом суспільної моралі, переосмислення основних цінностей суспільства, формулювання нового розуміння соціальної відповідальності, нового характеру відносин між людьми, народами, державами, що відповідають сучасним умовам суспільного розвитку тощо [7, с. 55].

З початку 1990-х рр., внаслідок причин як об'єктивного, так і суб'єктивного плану, новий напрямок етичних студій зародився і в пострадянській науці. За дуже стислий період вітчизняними інтелектуалами був пройдений шлях від здебільшого некритичного використання теоретичного інструментарію, розробленого західними колегами, до створення власних інтерпретаційних моделей і пояснювальних схем щодо належного в сфері політики та суспільних відносин. Таким чином, суттєві зрушення й зміни в предметно-проблемному полі як західної, так і вітчизняної етичної думки дають підстави для стримано оптимістичного висновку про існування політичної етики як наукової теорії. Поява останньої пояснюється тенденцією предметної спеціалізації і диференціації в межах "традиційних" наук, а порівняно пізніше дисциплінарне відокремлення — специфікою політики як об'єкта дослідження.

Враховуючи міждисциплінарний характер політичної етики, а також наявність досить суперечливих поглядів на її спроможність виступати в статусі механізму вирішення конфліктів, автор, користуючись стратегією К. Хомана і Ф. Блом-Дреза, пропонує не строгу дефініцію науки, а наступне її визначення:

Політична етика вивчає питання про те, які моральні норми чи ідеали можуть мати значення для суб'єктів та їх груп в умовах сучасної політики і суспільства [8, с. 182].

До проблемного поля політичної етики з точки зору автора можна віднести такі питання:

1. Обґрунтування системи базових цінностей суспільства.
2. Формування соціального порядку, що відповідає цим цінностям.
3. Питання інституційних відносин.
4. Відносини соціальних груп і рухів.
5. Основні поняття громадянської етики та етики професійних політичних акторів тощо.

У зв'язку з цим, *основними завданнями* політичної етики можна назвати наступні:

1. Визначення змісту основних політико-етичних цінностей (соціальна справедливість, свобода, відповідальність, благо, добро, зло).
2. Прояснення змісту традиційних політичних понять (влада, конфлікт, насильство) крізь призму етичних теорій і концепцій.
3. Визначення принципів соціально-політичного будівництва в Україні.
4. Дослідження методів політичної практики, їх вдосконалення.
5. Опис в поняттях політичної етики політичних процесів, що відбуваються в нашій країні і в світі в цілому, характеру соціально-етичних відносин в українському суспільстві тощо.

Стосовно власне теоретичних завдань політичної етики на сучасному етапі в Україні необхідно відзначити, що вони зводяться до понятійного відтворення, сутнісного осмислення і обґрунтування її предмету — політичної моралі як такої.

Кажучи про основні структуроутворюючі рівні знання в політичній етиці, необхідно відзначити наступне. У структурі наукового знання зазвичай виділяють три рівні — емпіричний, теоретичний і практично-прикладний. Кожному з них відповідають специфічні форми пізнавальних завдань і діяльності. Емпіричне дослідження, спрямоване безпосередньо на об'єкт, і спирається на дані спостережень і експериментів. Основним завданням тут є збір та узагальнення первинного матеріалу.

Теоретичний рівень спрямовано на пізнання законів та закономірностей явищ, які досліджуються, розкриття їх суті у відповідних гіпотезах, концепціях, теоріях, системах наукових понять тощо. На цьому ж рівні відбувається вдосконалення понятійного апарату науки.

На прикладному рівні будь-якої науки відбувається безпосереднє використання отриманих знань на практиці [9, с. 29].

У політичній етиці на *емпіричному рівні* головними завданнями виступають виділення чинників, що стосуються моральної поведінки людини і суспільства у сфері політики, їх збір і опис, їх первинна систематизація в межах тієї або іншої пояснювальної схеми, встановлення на їх основі узагальнення певних емпіричних закономірностей. Конкретним рішенням цих завдань займаються переважно такі розділи етичного пізнання, як історія і соціологія моралі, із залученням цілого комплексу суміжних наук: культурології й етнографії, психології і соціальної психології, семіотики культури, мистецтвознавства тощо [9, с. 30].

Теоретичні дослідження в політичній етиці пов'язані з сутнісним пізнанням політичної моралі, дають емпіричним розвідкам основу для узагальнення. Найважливіші проблеми, які повинні розглядатися на цьому рівні, можна, з точки зору автора, розділити на наступні блоки: 1. “Мораль і політика: проблеми взаємозв'язку” (аналітичні традиції у вирішенні проблеми); 2. “Етичні ресурси легітимації політичної влади” (етична легітимація політичної системи, етична аргументація в процедурі легітимації політичного лідерства, етика політичної відповідальності); 3. “Етичні проблеми діяльності політичних інститутів” (етичне значення політичних інститутів, проблема морального виміру функціонування гілок політичної

влади); 4. “Політична етика громадянського суспільства” (вплив цивілізаційних відмінностей на формування етики громадянського суспільства, основні цінності етики громадянського суспільства, етична легітимація конфлікту інтересів, консенсус як центральний принцип політичної етики); 5. “Моральні цінності в політиці” (природа, поняття та функції політичних цінностей, моральне добро та зло в політиці, справедливість, правда й неправда в політиці, політична толерантність, ціннісний вимір політичної свободи); 6. “Моральний потенціал і відповідальність соціальної спільності в політиці” (співвідношення локальних моральних систем та загальнолюдських норм моралі, проблеми впливу соціального статусу групи на зміст та характер її моральних уявлень, проблема групового егоїзму); 7. “Етика міжнаціональних відносин” (моральні цінності національного буття, етнополітичний ренесанс та етноектика, нація як “моральна суб’єктивність”, патріотизм як моральна чеснота); 8. “Етика ненасильства в політиці” (насильство в політиці: поняття, види, проблеми легітимації, еволюція теорії ненасильства та її сучасний стан).

Прикладний рівень політичної етики знаходиться у стадії формування, що пояснюється, з одного боку, молодістю цієї дисципліни, а з іншого — специфікою сфери застосування накопичених знань. Але, в цілому, прикладне значення політичної етики як науки істотно обумовлене її спрямованістю на аналіз і обґрунтування моральних норм і цінностей у сфері політики. Врешті-решт це значення зводиться до введення в різних формах і аспектах суспільного життя певної критично вивіреної сукупності подібних цінностей і норм — певного стандарту людської моральності.

Набагато складнішим є питання щодо методів політичної етики як науки. З точки зору автора статті, в цьому відношенні вона залишається поки що більш філософською, аніж власне політологічною теорією. Адже більшість наукових досягнень в цій сфері знання можна розглядати як результати теоретизувань у термінах належного. Внаслідок цього верифікація отриманих даних найчастіше може відбуватися лише за допомогою формально-логічного аналізу.

Не менш важкою проблемою є й питання про наявність у політичної етики власних методів дослідження. Але ця проблема є болісною не лише для неї, але й для політології. Здається, що комплексний, міждисциплінарний характер науки підказує вихід з цієї проблеми. Найперспективнішим тут є методологічний зв’язок політичної етики з соціологією, а якщо бути більш конкретним — з соціологією моралі.

Резюмуючи сказане, ми бачимо, що політична етика — порівняно нова наукова дисципліна. Її поява була обумовлена необхідністю наукової рефлексії тих фундаментальних змін, які відбулися в суспільно-політичному житті людства на рубежі XX-XXI сторіч. Але в науці й досі триває суперечка щодо наукової субординації політичної етики. Домінуючою є точка зору, за якою політичну етику варто розглядати як частину етики соціальної. Проте, на думку автора статті, предметно-проблемна спрямованість

цієї науки свідчить принаймні про її міждисциплінарний (філософсько-політологічний) характер.

За останні три десятиріччя в межах політико-етичних студій було створено критичний арсенал теоретико-інтерпретаційних схем та моделей, який дає змогу провести первинну структурування науки по рівням знання, визначити її предметне поле та основні завдання.

Очевидно, настав час для конкретизації її статусу. Автор вважає за доцільне розглядати політичну етику як частину інтегративної політичної науки.

До перспектив подальших досліджень можна віднести такі:

- продовження дискусії у напрямку предметної визначеності та субординованості політичної етики;
- вдосконалення арсеналу методів політико-етичних досліджень, створення власної методології;
- вироблення нормативної теорії політичної діяльності, позбавленої недоліків абстрактного моралізування;
- теоретичне відтворення процесів ціннісного освоєння індивідами багатомірною політичного простору в умовах кардинальних суспільних трансформацій;
- вироблення професійних кодексів поведінки політичних функціонерів та державних службовців тощо.

Література

1. Холод В. Феномен парapolитики: идеи, свершения, социальные результаты. — Сумы: Университетская книга, 2004. — 504 с.
2. Легеза М. А. Політична етика: реальність чи утопія? // Актуальні проблеми політики. — 2003. — Вип. 19. — С. 404-412.
3. Подмазко Е. А. Общая теория политики: Учебное пособие. — Одесса: Астропринт, 2003. — 172 с.
4. Сутор Б. Малая политическая этика // Политическая и экономическая этика / Пер. с нем. С. Курбатовой, К. Костюка. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. — С. 29-174.
5. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
6. Этика политическая // Политическая энциклопедия: В 2 т. — М.: Мысль, 2000. — Т. 2. — С. 653.
7. Этика и идеология. Критика современных буржуазных этических концепций. — М.: Наука, 1984. — 358 с.
8. Хоман К., Бломе-Дрез Ф. Экономическая и предпринимательская этика // Политическая и экономическая этика / Пер. с нем. С. Курбатовой, К. Костюка. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. — С. 177-362.
9. Малахов В. Этика — К.: Либідь, 2001. — 383 с.

О. Ю. Хорошилов

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
Институт социальных наук, кафедра политологии.
к. 35, Французский бул. 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина.

**К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ МЕСТА ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭТИКИ
В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЯ**

Резюме

Статья посвящена политической этике как новой дисциплине современного обществоведения. Особенный акцент делается на определении внутренней структуры науки, её проблемного поля и основных задач.

Ключевые слова: политическая этика, система науки, методология

O. U. Khoroshilov

Odessa Mechnikov National University,
Institute of social sciences, chair of politology, 35, French avenue 24/25,
Odessa-58, 65058, Ukraine.

**TO THE QUESTION OF DETERMINATION OF THE POLITICAL
ETHIC'S PLACE IN THE SYSTEM OF SOCIAL SCIENCE**

Summary

This article is dedicated to the study of political ethic as a new part of modern social science.

The author lays special emphasis on the determination of the inner structure of the political ethic and its main purpose.

Key words: political ethic, system of science, methodology